

SKATINAMIEJI SAKINIAI PAGAL SEMANTINĘ REIKŠMĘ A. ACHMATOVOS LYRIKOJE BEI VERTIMUOSE Į LIETUVIŲ IR VOKIEČIŲ KALBAS

Leokadija Valčiukienė

Kauno kolegija

Anotacija. Straipsnis skirtas palyginti skatinamuosius sakinius, randamus A. Achmatovos lyrikoje bei vertimuose į lietuvių ir vokiečių kalbas. Šiame straipsnyje nagrinėjami skatinamieji sakiniai pagal jų semantinę reikšmę. Sakiniais gali būti palinkėjimas, įsakymas, meldimas, prašymas, kvietimas (raginimas), patarimas, leidimas ir sutikimas, priekaištas, grasinimas, prakeiksmas, sprendimas (patvarkymas). Darbe remtasi V. V. Babaicevos, L. J. Maksimovo, N. S. Valginos, D. E. Rozentalio, E. Schendels bei V. Labučio semantiniu skirstymu. Aprašomos poezijos vertimo galimybės bei sunkumai, su kuriais susiduria vertėjas. Pavyzdžiais parodoma, kaip įmanoma tiksliai, nekeičiant semantinės reikšmės, išversti eilėrašį, kai daugelis žodžių įvairiose kalbose nesutampa ne tik pagal reikšmę, bet ir stilistiniu tonu, garsine struktūra bei kitomis išraiškos galimybėmis. Tyrimams buvo panaudota medžiaga iš šių kūrinių: A. Achmatova. Erškėtis žydi – Шиповник цветёт [1]; A. Achmatova. Poem ohne Held. Poeme und Gedichte russisch und deutsch.[2]; A. Achmatova.Im Spiegelland: Ausgewählte Gedichte [3].

Raktiniai žodžiai: skatinamieji sakiniai, semantika, poezija, lyrika, vertimas

Įvadas

Kalba turi skirtingas galimybes, ir raidiška kitos kalbos stiliaus ar ritmikos kopija savo kalbos priemonėmis visada gali baigtis nesėkmingai. Todėl vertėjas turi rasti savo kalboje savitą, bet tolygų pakaitalą. Daugeliu atveju vertėjas ir pats kūrėjas, turi sukurti analogišką originalui formos ir turinio vienybę. Vertimo tikslumas tampa lingvistine problema. Todėl tiek daug dėmesio skiriama tekstų analizei, kalbinėms ir stilistinėms problemoms.

Straipsnio tikslas – surasti originale ir vertimuose skatinamuosius sakinius ir pavyzdžius išnagrinėti pagal semantinę reikšmę.

Uždaviniai:

1. Trumpai apžvelgti rusų, lietuvių, vokiečių mokslininkų skatinamųjų sakinių pagal semantiką teorinę medžiagą.

2. Surasti ir išnagrinėti skatinamųjų sakinių pavyzdžius pagal semantinę reikšmę originale bei vertimuose į vokiečių ir lietuvių kalbas.

Darbo metodika – teorinių šaltinių analizė bei aprašomoji gretinamoji lingvistinė analizė.

Semantinė analizė atskleidė didelę skatinamųjų sakinių įvairovę A. Achmatovos kūryboje bei vertimuose į lietuvių ir vokiečių kalbas. Darbe remtasi V. V. Babaicevos, L. J. Maksimovo, N. S. Valginos ir D. E. Rozentalio semantiniu skirstymu. Dauguma mokslininkų skatinamaisiais vadina sakinius, išreiškiančius „kalbančiojo valią, siekimą paskatinti pašnekovą atlikti kokį nors veiksmą“ (Д.Э. Розенталь 1984) „Skatinamaisiais sakiniiais išreiškiamas noras priversti veikti kitus žmones, rečiau paties kalbančiojo ketinimas atlikti kokį nors veiksmą. Sakiniams būdingi įvairūs valios reiškimo

atspalviai: įsakymas, patarimas, draudimas, perspėjimas, grasinimas, maldavimas, prašymas, kvietimas (raginimas), pageidavimas (linkėjimas) ir t.t.“ (Д.Э.Розенталь 2002)

„Skatinamieji sakiniai reiškia įvairius valios išraiškos atspalvius: įsakymą, prašymą, leidimą, patarimą, kvietimą (raginimą), pageidavimą (linkėjimą) ir t.t.“ (Бабайцева В. В., Максимов М.Ю. 1996) „Skatinamieji gali būti sakiniai, reiškiantys kalbančiojo valios reiškimą. Tai gali būti:

1. Įsakymas, prašymas, maldavimas.
2. Patarimas, pasiūlymas, perspėjimas, protestas, grasinimas.
3. Sutikimas, leidimas.
4. Raginimas, kvietimas vykdyti bendrą veiksmą.
5. Noras, pageidavimas.

(Валгина Н.С. и др. 1997)

E.Schendels „Deutsche Grammatik“ skiria liepiamuosius sakinius ir jų modelius: „Liepiamieji (skatinamieji, reikalavimo) sakiniai išreiškia kalbančiojo valią“. V. Labutis teigia, kad „sakiniai, kuriais reiškiamas kalbėtojo valia, norai, pageidavimai, laikomi skatinamaisiais sakiniiais.“

Darbe pagrindinę semantinę grupę sudaro septyni valios išraiškos atspalviai: **palinkėjimas, įsakymas, meldimas, prašymas, kvietimas (raginimas), patarimas, leidimas ir sutikimas.**

Dažniausiai skatinamaisiais sakiniiais A. Achmatovos lyrikoje bei vertimuose į lietuvių ir vokiečių kalbas reiškiamas **pageidavimas ir palinkėjimas (пожелание, Verlangen (Wunsch), GröÙe).** A. Achmatovos kūryboje jų rasta 33, vertimuose į lietuvių kalbą – 35, vertimuose į vokiečių kalbą – 28. Šios grupės skatinamųjų sakinių semantinės reikšmės sutampa 12-oje pavyzdžių. Ko pageidauja poetė?

Šiuose sakiniuose poetė dažnai išsako savo sielos troškimus, norus. Sakiniuose atsiskleidžia poetės dvasinis pasaulis. Ji kalba apie tai, kas ją kankina, neramina, gali kreiptis į skaitytoją, bendrauti, dalytis su juo išgyvenimais. Panagrinėkime pavyzdį:

*Когда б вы знали, из какого сора
Растут стихи, не ведая стыда.
([1] psl. 152)*

*O kad žinotumėt, kur eilės tūno,
Iš kokio šlamšto dygsta jų daigai!
([1] psl. 153, T. Venclova)*

Vokiečių kalboje pateikiami du variantai:

*O wüßtet ihr, aus welchem Unkrautstätte
Gedichte wachsen ohne jede Scham.*

*Und wüßtet Sie, wie ohne jede Scham
Gedichte wachsen, und aus welchem Müll.
([2] psl. 85, Kirsch)*

Šiame pavyzdyje poetė kreipiasi į skaitytoją, aiškindama poetės kelius ir klystkelius, klaidas ir ieškojimus. Vertimai tikslūs. Matome du vertimo vokiečių kalba variantus: „Sie“ forma vadinama mandagiaja, o „ihr“ – tiesmukiškas, grubesnis kreipimasis.

Dažnai pavyzdžiuose matome poetės dvasines kančias ir troškimus. Kartu tai moters, pilietės, motinos kančios. Šiuose sakiniuose dominuoja nenoras gyventi, fizinių kančių, kurios sumažintų dvasines sielos kančias, troškimas. Pageidavimai graudūs, liūdni, bet ne melancholiški, tai ne silpnumo požymiai. Poetę mes matome išdidžią ir drąsą. Štai pavyzdys, skambantis kaip užkeikimas. Jis tiksliai perteikiamas visomis kalbomis:

*Лучше бы мне родиться слепую
([1] psl. 238)*

*Būčiau geriau jau akla gimus
([1] psl. 239)*

*Besser, ich wäre blind geboren
([3] psl. 179, Müller)*

Kitame pavyzdyje pastebime didelį fizinių kančių, kurios yra mažiau skausmingos nei dvasinės, troškimą. Matome 3 vieną po kito einančius ir taip dar labiau sustiprinančius įtampą pageidavimo sakinius. Tai rodo, kokios turtingos sielos ir stiprios dvasios turėtų būti lyrinis herojus, galintis išverti tokias kančias. Vertimuose randame taip pat po tris semantiškai tikslus pageidavimo sakinius. Pageidavimai sustiprinami žodžiais: „лучше“, „gal geriau“, „besser“:

*Лучше бы поблескивание дул
В грудь мою направленных винтовок,
Лучше бы на площади зелёной
На помост некрашенный прилечь
И под клики радости и стоны
Красной кровью до конца истечь.
([1] psl. 114)*

*Besser, mit Gewehren nicht erschreckt,
Ihre Läufe Glanz häßt' ich ertragen.
Besser, wenn man rasch zum Platz nicht führte
Und mich legte auf das Holzgerüst,
Wo ich unter Freundenschreien spürte,
Wie das Blut aus meinem Körper fließt.
([3] psl. 57, Borowsky)*

*Gal geriau, kad šautuvų juodi
Vamzdžiai man į širdį atsisuktų.
Gal geriau žalioj aikštėj man tyliai
Gult ant nedažytos pakylės,
Miniai raudant ir džiaugsmingai klykiant,
Laukt, kol gyvybė nukraujuos.
([1] psl. 115, Strielkūnas)*

Vertimuose pastebėta ir semantinių skirtumų. Jie gali sutapti su rusų ir lietuvių kalbomis, o vertimuose į vokiečių kalbą semantinė reikšmė netiksliai:

*Пусть также они поминают меня
В канун моего поминального дня
([1] psl. 148)*

*Tegu ir mane jos minės lig vienos,
Kai varpas man muš pakasynų dienos,..
([1] psl. 149, J.Vaičiūnaitė)*

*Dann bitte ich, dass ihn auch meiner gedenkt
Am Tage, an dem in das Grab man mich senkt.
([3] psl. 189, Müller)*

Kaip matyti, originalo sakinyje ir J. Vaičiūnaitės vertimas sutampa leksiškai, o Müller vertimas „Dann bitte ich“ rodo, kad tai leksinis prašymas, išvertus – „tada aš prašau“.

Semantinės reikšmės gali nesutapti visose kalbose. Pageidavimas pastebimas Borowsky vertime:

*Vergessen wollten wir's!..
([3] psl. 109, Borowsky)*

Tuo tarpu A. Achmatovos eilėraštyje – tai prašymas:

*И он всех бед моих предтеча, –
Не будем вспоминать о нём!..
([1] psl. 174)*

Lietuvių kalba palinkėjimas:

Ji man – visų kančių preliudas, –

Te pasiglemš ją užmarštis!..
([1] psl. 175, J. Degutytė)

Šiai skatinamųjų sakinių grupei priskiriami ir palinkėjimai. Tai poetės bei lyrinių herojų išgyvenimai. Jie, skirtingai nei pageidavimai, šviesūs ir kupini gėrio, pakylėti:

*Да хранит святой Егорий
Твоего отца.*
([1] psl. 116)

*Te Jegoras saugo šventas
Tavo tėvą tau.*
([1] psl. 117, J. Jakštas)

*Es beschütze Ritter Georg
Deinen Vater lieb.*
([3] psl. 62 Borowsky)

Pageidavimuose poetė troško kančios, „liūdesių“, o čia linki juos aplenkti:

Пусть их забота и печаль минует!
([1] psl. 66)

Te rūpestis ir vargas juos aplenkia!
([1] psl. 67, T. Venclova)

Espart sei'n ihren Kümmernis und Qualen
([3] psl. 26, Keil)

Galima padaryti išvadą, kad semantiškai ši grupė yra įdomi, „jausmingiausia“ ir pati įvairiausia semantiniiais atspalviais. Pageidavimus reiškia poetė ir lyrinis herojus, dauguma sakinių sutampa visose kalbose. Vertimuose daugiausia vokiečių kalba, pastebėta ir semantinių netikslumų. Šiuose sakiniuose atsiskleidžia poetės dvasinis pasaulis, išsakomi poetės troškimai ir kančios, o lyriniai herojai pageidauja žemiškų dalykų. Palinkėjimai yra šviesūs ir pakylėti, kupini džiaugsmo ir vilties.

Antroji pagal gausumą yra **įsakymo (приказ, Befehl)** skatinamųjų sakinių grupė. Jų rasta A. Achmatovos lyrikoje 27, lietuvių kalba – 22, vokiečių kalba – 30. Šie sakiniai kartais sunkiai skiriami nuo prašymo ar patarimo, nes mes susiduriame su tekstu, o ne šnekamąja kalba, negirdim, kaip sakinytis tariamas. Paprastai įsakymas pasakomas įsitempus, pakeltu tonu. Šiai grupei, be įsakymo, priskiriami reikalavimai ir draudimai. Tai daugiausia pačios poetės valios išreiškimas. Dažnai poetė įsako, reikalauja ar draudžia sau ar kitiems. Ir tai kalba apie poetės vidinę kovą, jos jausmų turtingumą, dvasios stiprumą. Įsakymais ar reikalavimais sau ji lyg padrąsina save pačią dvasiškai. Panagrinėkime pavyzdį iš poemos „Requiem“:

*Прими для этого какой угодно вид,
Ворвись отравленным снарядом
Иль с гирькой подкрадись, как опытный
бандит,
Иль отрави тифозным чадом,
Иль сказочкой, придуманной тобой
И всем до тошноты знакомой, –
Чтоб, я увидела верх шапки голубой
Иб, ледного от страха управдома.*
([1] psl. 142)

*Kuo tik patinka pasiverst gali
Lyg sviedinys užnuodytas atšvilpki
Ar lyg banditas trenk svarsčiu kur pašaly,
Ar šiltinės tvaiku nutvelkyk.
Ar pasiversk nuvalkėta pasakėle,
Visi supranta tavo melą šlykštų, –
Kad belstušis melsva kepurė ir šalia
Namų valdytojas iš baimės blykštų...*
([1] psl. 143, J. Vaičiūnaitė)

*Komm, wie es dir gefällt, wähl selber die Gestalt,
Komm als Geschoss, mit Gift geladen,
Komm als Bandit, der Lust hat am Gewalt,
Verdrifte mich mit Typhusshwaden,
Komm mit der Märchen, das du ausgedacht,
Behaupteschlicht, ich spioniere,
Schick, zu verhaften mich in dunkler Nacht,
Soldaten und Geheimdienst offiziere.*
([3] psl. 185, Müller)

Originale randame 4 sakinius – paskutinis nepilnas, jame praleistas tarinys („Иль сказочкой, придуманной тобой...“), lietuvių kalba – taip pat keturi sakiniai, vokiečių kalba jų daugiau. „Komm“ („Ateik“) eilutės pradžioje kartojasi 4 sakiniuose. Taigi, čia susiduriame su nauju reiškiniu – sinkretizmu skatinamuosiuose sakiniuose. „Sinkretizmas [gr. – *synkretismus* – susijungimas]: 1. Skirtinų gramatinių kategorijų (reikšmių) susiliejimas vienoje gramatinėje formoje, kuri dėl to tampa daugiareikšme.“ (Tarptautinių žodžių žodynas, psl. 450–451). Taigi, semantinės reikšmės gali būti sinkretiškomis.

Pirmojo sakinio – „Komm, wie es dir gefällt“ – originale ir lietuvių kalba nėra, o antrasis sakinytis – „wähl selber die Gestalt“ – originale ir vertime į lietuvių kalbą reiškia leidimą: „Прими для этого какой угодно вид“, „Kuo tik patinka pasiverst gali“. Paskutiniai du sakiniai yra Müller vertime, o originale ir lietuvių kalba jų nėra.

Įdomus originalo liepimas, kuris išreiškiamas šnekamuoju „Ha“ (lietuvių kalboje – „imk“, vokiečių – „nimm“):

*На тебе свечку мою и четки,
Библию нашу дома оставляю*
([1] psl. 232)

Imk mano žvakę ir mano rožančių,

*Mudviejų Bibliją tau paliksiu
([1] psl. 233, J. Vaičiūnaitė)*

*Da, nimm, meinen Rosenkranz und meine Kerze
Unsere Bibel lass' ich zu Hause.
([3] psl. 176, Müller)*

Vienarūšiai sakiniai sustiprina originalo ir vertimų semantinę reikšmę, liepimai ir reikalavimai tampa griežti:

*Вынь из груди моё сердце и брось
Самой голодной собаке!
([1] psl. 242)*

*Plėšk iš krūtinės man širdį ir mesk
Ją išbadėjusiam šuniui!
([1] psl. 243, J. Jakštas)*

*Reiß aus der Brust mir das Herz, das noch zuckt,
Wirf's von dem hungrigen Hunde.
([3] psl. 146, Ehlert)*

Įdomi kito pavyzdžio sakinio semantika. Vertimuose į vokiečių kalbą yra du variantai: Borowsky vertimas tikslus, o R. Kirsch verčia be skatinimo. Skatinimas gali būti traktuojamas įvairiai. Tai gali būti ir prašymas, ir meldimas. Tik sakinio lakoniškumas, šaukiamoji intonacija (o tai nurodo – ! – šauktukas), bei autoriaus žodžių griežtumas leidžia teigti, kad tai įsakymas. „Хлеба!“, „Duonos!“, „Brot!“ – šie reikalavimai semantiškai tapatūs:

*Как из недр его вопли: „Хлеба!“
Седьмого доходит неба...
([1] psl. 158)*

*Kaip iš glūdumos klyksmas: „Duonos!“
Kyla lyg padangės raudonos...
([1] psl. 159, J. Strielkūnas)*

*Brot! – aus innersten irdischen Quelen
Dring dieser Ruf zu den Himmelschalen...
([3] psl. 93, Borowsky)*

*Tief aus seiner Erde nach Brot
Brüllts zum siebensten Himmel hoch...
([3] psl. 51, R. Kirsch)*

R. Kirsch vertime „nach Brot“ nėra tiesioginio reikalavimo, reiškia konstatavimą, jog reikia duonos.

Pastebėta ir įdomių semantinių sakinių, kur labai svarbus yra tikslus teksto perskaitymas, pvz.:

*В эту черную добрую землю
Вы положите тело его.
([1] psl. 196)*

*Leiskit kūną duobèn – tepriglaus jį
Ta juodoji žemelė gera.
([1] psl. 197, J. Strielkūnas)*

*In die Erde, die schwarze, vertraute,
Wird der Körper zur Ruhe gehn.
([3] psl. 85, Borowsky)*

Panagrinėkime veiksmažodį „положите“, jį galima perskaityti dviem būdais: „положите“ ir „положите“. Jei skaitysime pirmuoju variantu, kuris reikštų liepimą, tada originalo semantika sutaps su J. Strielkūno vertimu, jei perskaitysime antruoju būdu, tada originale nebus skatinimo ir Borowsky vertimas bus tikslus, o J. Strielkūno netikslus. Taigi, matome, kaip svarbu teisingai perskaityti sakinį ir kaip rašytinėje kalboje nėra lengva nustatyti sakinio semantiką.

Reikia paminėti, kad įsakymų grupės sakiniai yra patys sudėtingiausi skatinamieji sakiniai. Šiuose sakiniuose matom ypač daug semantinių nesutapimų, „netikslų“ vertimų.

Trečią grupę pagal gausumą sudaro **meldimo** sakiniai (**мольба, inbrüstige Bitte, Anflehen**). Jų rusų kalba rasta 14, lietuvių – 14, vokiečių – 13. Maldos, meldimo semantika dažniausiai visiškai nekelia abejonių, nes pačiame tekste pasakoma, kad tai būtent malda, akcentuojama žodžiais: „meldavaus“, „meldžiu“, „maldavai“, „молилась“, „молила“, „молюсь“, „fleh“, „erflehend“, „mein Flehen“ ir kt.

Dievo meldžiama įvairių žemiškų dalykų: žuvies, perlų, trešnių arba maldaujama mirties, gyvenimo, sielos ramybės, apsaugoti bėdos ir pan. Paprastai maldauja pats lyrinis herojus ar poetė. Originalas su vertimais paprastai sutampa. Meldimai išsakomi ilgais sakiniais. Juose išvardijama, ko meldžiama. Štai keletas pavyzdžių:

*А вечером перед кроватью
Молилась тёмной иконке,
Чтоб град не побил черешен,
Чтоб крупная рыба ловилась
И чтобы хитрый бродяга
Не заметил жёлтого платья.
([1] psl. 222)*

*O vakare guldama
Meldavaus tamsiai ikonai,
Kad kruša neišmuštų trešnių,
Kad įkliūtų tik stambios žuvis,
Ir kad valkata išgudrėjęs
Neaptiktų geltonos suknelės.
([1] psl. 223, J. Vaičiūnaitė)*

*Und bevor ich zu Bett ging, sprach
Ein Gebet zur dunklen Ikone,
Dass kein Hagel die Kirsche zerschlage,
Große Fische ins Netz uns gingen,
Und dass kein listiger Stromer
Mein gelbes Kleid mir stehle.
([3] psl. 173, Müller)*

Meldimas gali būti adresuojamas sūnui, meldimas už artimus žmones, meldimas už žmones apskritai. Skatinimo priežastis gali būti užslėpta, nekonkreči, neatskleista:

*И я молюсь не о себе одной
А обо всех, кто там стоял со мною
И в лютый холод, и в июльский зной
Под красною, ослепшею стеною.
([1] psl. 148)*

*Ir aš ne vien dėl savęs meldžiu,
Bet dėl visų, stovėjusių kas dieną
Ir speige, ir karštymečiu didžiu
Čia, priešais aklinę raudoną sieną.
([1] psl. 149)*

*Nun heb' ich zum Gebete Hand,
Nicht nur für mich: Für jede, die dort stand,
In Winterkälte und im Sonnenbrand,
An jener blindgewordenen roten Wand.
([3] psl. 188, Müller)*

Poetė dažnai kreipiasi į Dievą. Ji gali melsti mirties, pagalbos, dvasinės ramybės:

*Прижимаю к сердцу крестик гладкий:
Боже, мир душе моей верни!
([1] psl. 114)*

*Spaudžiu prie širdies kryželį vėsus:
Dieve, sielą nuramink nors tu!
([1] psl. 115, T. Venclova)*

*An mein Herz drück' ich das Kreuz voll Bangen:
Gott, gib meiner Seele Frieden bald!
([3] psl. 57, Borowsky)*

Meldimai gali būti trumpi:

*Боже мой!
([1] psl. 218)*

*O Viešpatie!
([1] psl. 219, T. Venclova)
Ach, mein Gott!
([3] psl. 165, Müller)*

Kartais meldimo adresatas gali būti keistas, suprantamas filosofškai: poetė kreipiasi į duris lyg į draugą, kuris ją gali išgelbėti nuo bėdos:

*Как идола молю я дверь:
„Не пропусти беду!”
([1] psl. 286)*

*Kaip stabą aš meldžiu duris:
„Neleiskite bėdos!”
([1] psl. 287, J. Jakštas)*

Wie zum Idol, fleh' ich zur Tür:

*Lass nur kein Unglück ein!
([3] psl. 147, Ehler)*

Reikia paminėti, kad meldimo sakinių dažnai pasitaiko A. Achmatovos lyrikoje. Dažniausiai jie išlieka visose trijose kalbose. Ir pastebėti tokį sakinių lengva, nes pati poetė, lyrinis herojus, tuo pačiu ir vertėjai, nurodo, kad tai meldimas. Būdingiausias meldimo sakinių požymis – ilgi meldimo sakiniai su kreipiniais. Matome, kad meldimai, kaip ir įsakymai, turi sinkretizmo požymių.

Ketvirtą semantinę skatinamųjų sakinių grupę sudaro **prašymas (просьба, Bitte)**. Jų originale rasta 12, lietuvių kalba – 12, vokiečių – 13. Skatinimas gali būti įvairaus intensyvumo. Šnekamojoje kalboje tai pajuntame iš intonacijos, o rašytinėje kalboje, mes patys turim nustatyti, kokia intonacija reikėtų tą sakinių pasakyti, koks tai turi būti skatinimas. Paprastai prašymas išsakomas ramiu tonu, neįsitempus. Tačiau kartais prašymą sunku atskirti nuo liepimo ar meldimo. A. Achmatovos lyrikoje dažnai prašoma mylimojo ar lyrinio herojaus. Poetė pati prašo padėti, leisti, atleisti. Taigi, didelę grupę sudaro poetės prašymai. Paprastai semantiškai šis skatinimas sutampa. Jei prašoma mylimojo ar lyrinio herojaus, prašymas artimas meldimui (prašymas–skundas, skausminga vienvėde, kančia, ilgesys, laukimas, švelnumas mylimajai). Poetė gali prašyti skaitytojų pasimelsti už ją:

*Муж в могиле, сын в тюрьме,
Помолитесь обо мне.
([1] psl. 136)*

*Sėdo jos sūnus, o vyras po žeme,
Pasimelskit už mane.
([1] psl. 137, J. Vaičiūnaitė)*

*Diese kranke Frau bin ich.
Betet, schreit zu Gott für mich!
([3] psl. 183, Müller)*

Kitame pavyzdyje poetė prašo sūnaus lyg atsiprašydama jo:

*Спи, мой мальчик, спи, мой тихий,
Я дурная мать.
([1] psl. 116)*

*Miki, Mano sūnaitėli,
Aš – bloga mama.
([1] psl. 117, J. Jakštas)*

*Jüngster Sohn war klein geblieben
Komme nur zur Ruh,
Ach, ich soll' dich besser lieben,
Schlaf nur immerzu.
([3] psl. 62, Borowsky)*

Tačiau poetės prašymas – tai ne nusižeminimas. Ji pabrėžia, kad nelinkusi prašyti, nors ir labai norėtųsi:

*И я его отпустила
Не сказала: „Побудь со мной“
([1] psl. 226)*

*Ir aš jam leidau nueiti,
Nepasakius: „Pabūk su manim“
([1] psl. 227, J. Vaičiūnaitė)*

*Sagte nicht: „Ach, bleib noch ein bisschen!“
([3] psl. 174, Müller)*

Taigi, galima tvirtinti, kad prašo daugiausia poetė. Prašymai originale ir vertimuose dažniausiai semantiškai sutampa. Adresatas dažniausiai nenurodytas, bet gali būti numanomas. Prašymai gali būti sinkretiški.

Penktą grupę sudaro **kvietimo arba raginimo** sakiniai (**призыв, Einladung**). Skatinamųjų sakinių A. Achmatovos lyrikoje rasta 12, vertimuose į lietuvių kalbą – 11, vokiečių kalba – 17. Vėlgi svarbi intonacija. Sakinius reikėtų tarti pakeltu tonu, su patosu. Kvietimai įvairūs, tačiau dažniausiai – tai lyrinio herojaus ar poetės kvietimas džiaugtis gyvenimu, tiesiog gyventi. Pavyzdžiui, lyrinio herojaus kvietimo sakiny:

*Так вот твоя серебряная свадьба:
Зови ж гостей, красуйся, торжествуй!
([1] psl. 214)*

*Tad kviesk svečius, puikuokis, džiaugsmą švėsk!
([1] psl. 215)*

*Das ist so deine Silberhochzeit!
So lade denn die Gäste! Schmück dich! Juble!
([3] psl. 62, Borowsky)*

Tai keli kvietimai, išdėstyti „augančia“, intensyvėjančia eile. Kviečiama džiaugtis, švęsti, negalvoti apie negandas. Pakylėta nuotaika ir ryški patetinė intonacija. Kitame pavyzdyje matome kvietimą tolyn, į tikslą:

*Надо мной покойный и двуногий
Стоит свидетель... О, туда, туда!
По древней, подкапризовой дороге,
Где лебеди и мёртвая вода...
([1] psl. 88)*

*O virš manęs dviragis ir geltonas
Stebėtojas... Greičiau tenai, tenai,
Senu keliu, kur sodo paviljonas,
Kur gulbės ir sustingę vandenai.
([1] psl. 89)*

Am Himmel droben, ruhig und gelassen,

*Der Mond als Zeuge... Oh, dahin, dahin,
Wo unter Hügel. Auf dem Toten Wasser,
Zwei Schwäre ihre Kreise ziehn.
([3] psl. 81, Müller)*

Taigi, galima paminėti, kad kvietimai skiriasi ryškia patetine intonacija, sukuriančia iškilmingą nuotaiką, pakilumą, šventiškumą, jausmingumą. Skatinamieji sakiniai originale ir vertimuose ne visada sutampa.

Šeštą semantinę grupę sudaro **patarimų** skatinamieji sakiniai (**советы, Ratschläge**). Rusų kalboje jų rasta 11, vertimuose į lietuvių kalbą – 10, vertimuose į vokiečių kalbą – 9. Visi patarimai skirtingos reikšmės. Sugrupuoti nepavyktų. Daugiausia poetė pataria pati sau arba lyrinis herojus pataria poetei. Poemose „Requiem“, „Prie pat jūros“ lyriniai herojai pataria vieni kitiems. Patarimai tariami ramiu tonu, neįsitempus. Aptarkime patarimus, kuriuos poetė išsako pati sau, tarsi perspėja save apie gresiantį pavojų, tai gali būti pavojus įsimylėti:

*„Нет, не надо лучше, монахи
То и делают, что умирают.
Как придёшь – одного хоронят,
А другие, знаешь, не плачут“
([1] psl. 226)*

*„Ne, geriau jau nereikia, vienuoliai,
Nieko neveikia, tik miršta
Vos ateisi, jau vieną laidoji,
O kiti, žinokit, neverkia.“
([1] psl. 227, J. Vaičiūnaitė)*

*„Nein! Tu das nicht! Denn weißt du: die Mönche –
Machen ja weiter nichts als sterben.
([3] psl. 174, Müller)*

Įdomus semantine prasme Müller vertimas. Jis nėra tikslus, sinkretiškas sakiny. „Nein!“ – šaukiamasis sakiny. Taigi, jis ištariamasis kategoriškai, pakiliai ir šaukiamąja intonacija. „Tu das nicht!“ – taip pat šaukiamasis. Manome, kad sakiny gali būti vertinamas kaip kategoriškas patarimas, netgi perspėjimas arba kaip įsakymas.

Taigi, pastebime, kad patarimų grupė įdomi savo semantika. Kaip prašymas ir meldimas, ji sudėtinga semantine reikšme. Patarimai gali būti sinkretiški. Tai būdinga labiau vokiškiems vertimams. Kita išskirtinė ypatybė – patarimo reikšmė papildoma perspėjimo arba įspėjimo atspalviu.

Septintą semantinę grupę sudaro **leidimo ir sutikimo** skatinamieji sakiniai (**разрешения и со-глашения, Erlaubnis und Zustimmung**). Jų yra nedaug: rusų ir lietuvių kalba po 6, 4 – vokiečių kalba. Sutikimas gali būti susijęs su pačia poete, t.y. ji pati sutinka arba susitaiko su ypatingu poetės likimu:

*Пусть так. Без палача и плахи
Поэту на земле не быть.
([1] psl. 244)*

*Tegu. Ir budeliai, ir trinkos
Poetams žemėje išliks.
([1] psl. 245, J. Jakštas)*

*Mag sein. Ohne Richte und Henker
Darf der Dichter nicht leben heute.
([3] psl. 151, Rakusa)*

Visur randame skatinimą. Tačiau kituose vertimų pavyzdžiuose sutikimas ne visada yra. Sutikimas būna ir kontekstinis, todėl ne visada ryškus ir išskiriamas. Leidimai susiję su poetės dvasiniu pasauliu. Ji pati išreiškia savo valią, leidžia lyriniam herojui atlikti tokius veiksmus:

*Прими для этого какой угодно вид,...
([1] psl. 140)*

*Kuo tik patinka pasiverst gali,...
([1] psl. 141, J. Vaičiūnaitė)*

*Komm, wie es dir gefällt, wähl selber die Gestalt.
([3] psl. 185, Müller)*

Vokiečių kalba matome ne visai tikslų vertimą. Pirmoje dalyje sakiny: „Komm, wie es dir gefällt“ – tai kvietimas. Šio sakinio nėra originale. Antrame sakinyje skamba kvietimo tęsinys, kurį galima būtų traktuoti kaip leidimą. „Wähl selber die Gestalt“ – semantinė šio sakinio reikšmė sutampa originalo reikšme.

Taigi, tai nedidelė grupelė skatinamųjų sakinių, kuriuose reiškiami poetės ar lyrinio herojaus leidimai ar sutikimai, ir vertimuose ne visada randame tikslų atitikmenų, ypač tai būdinga vokiškiems vertimams.

Be šių skatinamųjų grupių išskirtos dar kelios nedidelės grupės – tai **priekaištas, grasinimas ir prakeikimas**. Visi labai emocionalūs ir išraiškingi. **Priekaištų (укоп, Vorwurf)** randama visose kalbose po 4. Tačiau vokiečių kalboje ne visada vertimų reikšmės sutampa su originalo reikšmėmis. Šiam skatinimui ypač svarbi intonacija ir kontekstas. Poetės priekaištas mylimajam:

*Ты отдал мне не тот подарок,
Который издалёка вёз.
([1] psl. 175)*

*Davei man dovaną ne tą,
Kurią atvežti pažadėjai...
([1] psl. J. Degutyte)*

*Die Gabe, die du mir gegeben
War anders, als du es gedacht.
([3] psl. 109, Borowsky)*

Priekaištų grupė įdomi semantine prasme, joje svarbi intonacija. Sakiniai išsiskiria lakoniškumu, jiems būdinga perkeltinė prasmė, kontrastas.

Prakeikimų randama nedaug. Jų visose kalbose randama po 3. Tai emociingi lyrinio herojaus prakeikimai, kurie gali būti kontrastingi pagal reikšmę:

*Наверно, с отравой мне дали питьё,
И мой помрачается дух.
Бесстыдство моё! Унижение моё!
Бродяга! Разбойник! Пастух!
([1] psl. 100)*

*Man gėrimą davė galbūt su nuodais,
Ir svaigas pradėjo kamuoti.
Man žema sutikt su sprendimais juodais
Bastūnas! Plėšikas! Piemuo!
([1] psl. 101, J. Jakštas)*

*Man hat mir Wohl Gift in mein Glas
Davon ist mein Geist so verwirt gestreut,
Erniedricht bin ich! Schamlosigkeit!
Heruntreiber! Räuber! Hirt!
([3] psl. 55, Borowsky)*

Vertimai į vokiečių kalbą tikslūs, bet sukeisti vietomis: sakinį „Бесстыдство моё!“ vokiečių kalba atitinka „Schamlosigkeit!“, o „Унижение моё!“ – „Erniedricht bin ich!“. „Бесстыдство моё! Унижение моё!“ į lietuvių kalbą J. Jakštas verčia „Man žema sutikt su sprendimais juodais“ – kas nėra tikslu: nėra tikslumo semantini skatinimo prasme. Kiti prakeikimai skamba visomis kalbomis.

Prakeiksmams svarbus kontekstas, būdingas leksinis prakeiksmas.

Grasinimo sakinių yra po tris. Jie emociingi, kontrastingi:

*Задыхаясь я крикнула: „Шутка
Всё, что было. Уйдёшь, я умру“
([1] psl. 26)*

*Ir uždususi šaukiau: „Netiesa tai!
Tu išeisi – numirsiu, tikėk!“
([1] psl. 27, J. Jakštas)*

*Außer nur, so schrie ich,
Was mal war: Wenn du gehst –
Tod beginnt!
([3] psl. 7, Engel)*

Šis grasinimas lietuvių kalba sustiprinamas kitu sakiniu – patikinimu arba antruoju – grasinimu „tikėk“.

Panagrinėsime dar vieną grupę, kurios dauguma mokslininkų neišskiria (išskyrus V. Labutį). Remdamasi V. Labučio teorija, galėčiau išskirti dar vieną grupę – **sprendimo arba patvarkymo** skatinamuosius sakinius (**решение, Beschluss**). Jų

originale randama 12, lietuvių kalba – 13, vokiečių kalba – 8. Pagrindinis šių sakinių požymis – intonacija ir kontekstas. Todėl juos galima laikyti ginčytiniais skatinamaisiais sakiniais. Paprastai tokiuose sakiniuose akcentuojama kokia nors frazė, žodžių junginys ar žodis. Jie tariami įsakmiau. Tai daugiausia poetės ar lyrinio herojaus valios reiškimas. Dažnai tai jų pačių vykdomi sprendimai:

1) *Я хочу на тебе жениться, –
Он сказал, и скоро стану взрослым
И поеду с тобой на Север...*
([1] psl. 224)

*„Su tavim susituokt aš noriu, –
Jis pasakė, – jau greitai užaugsiu
Ir tave nusivešiu į šiaurę...*
([1] psl. 225)

*Denn schon bald bin ich erwachsen,
Und dann fahr' ich mit dir nach Norden...*
([3] psl. 13)

2) *„Ну, тогда я стану монахом, –
Он сказал, – у нас в Херсонесе“*
([1] psl. 224)

*„Na, tuomet vienuolis aš būsiu
Chersono mūšiuos“, – jis tarė*
([1] psl. 225)

Werde Mönch dort bis bei euch in Korsun.
([3] psl. 6)

3) *И за такое лекарство
Отдам тебе дочку и царство*
([1] psl. 100)

*Aš savo žemes už šiuos vaistus
Tau duosiu ir dukterį skaisčią...*
([1] psl. 101)

*Für solche heilende Gaben
Sollst du Tochter und Königreich haben.*
([2] psl. 12)

Taigi, aptarę šią grupę darome išvadą, kad skatinimas gali būti ir sprendimas. Tai daugiausia lyrinio herojaus sprendimas atlikti kokį nors veiksma arba poetės dvasiniai ar jausminiai sprendimai. Kontekste konkrečiai nurodoma, kas nusprendžiama.

Išvados

Taigi, aptarę skatinamųjų sakinių semantines reikšmes, galime padaryti tokias išvadas:

1. Skatinamieji sakiniai randami ir A.

Achmatovos lyrikoje, ir vertimuose į lietuvių bei vokiečių kalbas.

2. Pagal semantinę reikšmę jų randama įvairių atspalvių tiek originale, tiek ir vertimuose:
palinkėjimas, įsakymas, meldimas, prašymas, kvietimas (raginimas), patarimas, leidimas ir sutikimas, priekaištas, grasinimas, prakeikimas, sprendimas (patvarkymas).

2.1. Palinkėjimai yra įdomūs, jausmingi ir įvairūs semantiniiais atspalviais. Juos reiškia poetė ir lyrinis herojus visomis kalbomis. Šiuose sakiniuose atsiskleidžia poetės dvasinis pasaulis, išsakomi poetės troškimai ir kančios, o lyriniai herojai pageidauja žemiškų dalykų. Palinkėjimai yra šviesūs ir pakylėti, kupini džiaugsmo ir vilties. Vertimuose, daugiausia vokiečių kalba, pastebėta ir semantinių netikslumų.

2.2. Įsakymų grupės sakiniai yra patys sudėtingiausi skatinamieji sakiniai. Įsakymuose svarbi intonacija bei griežtumas. Šiuose sakiniuose matoma semantinių nesutapimų, „netikslų“ vertimų į vokiečių kalbą.

2.3. Meldimo sakiniai išlieka visose trijose kalbose. Būdingiausias šių sakinių požymis – ilgi sakiniai su kreipiniais. Meldimai, kaip ir įsakymai, turi sinkretizmo požymių vertimuose į vokiečių kalbą.

2.4. Prašymai originale ir vertimuose dažniausiai semantiškai sutampa. Prašo daugiausia poetė. Adresatas dažniausiai nenurodytas, bet gali būti numanomas. Prašymai gali būti sinkretiški.

2.5. Patarimų grupė įdomi ir sudėtinga savo semantika. Patarimai gali būti sinkretiški. Tai būdinga labiau vokiškiems vertimams. Patarimo reikšmė papildoma perspėjimo arba įspėjimo atspalviu tiek originale, tiek vertimuose.

2.6. Leidimo ar sutikimo sakinių grupelė nedidelė. Sakiniuose reiškiami poetės ar lyrinio herojaus leidimai bei sutikimai. Vertimuose ne visada randama tikslų atitikmenų, ypač tai būdinga vokiškiems vertimams.

2.7. Priekaištų grupė įdomi semantine prasme, joje svarbi intonacija. Sakiniai išsiskiria lakoniškumu, jiems būdinga perkeltinė prasmė, kontrastas. Skatinimo semantika originale ir vertimuose sutampa.

2.8. Prakeiksmams svarbus kontekstas, būdingas leksinis prakeiksmas. Skatinimo semantika originale ir vertimuose sutampa.

- 2.9. Skatinimas gali būti ir sprendimas. Tai daugiausia lyrinio herojaus sprendimas atlikti kokį nors veiksmą arba poetės dvasiniai ar jausminiai sprendimai. Kontekste nurodoma, kas nusprendžiama. Skatinimo semantika originale ir vertimuose sutampa.
3. Meldimo, prašymo, priekaištų, prakeiksmų skatinamųjų sakinių semantika sutampa ir originale, ir vertimuose.
4. Randama ir netikslių vertimų ir lietuvių, ir vokiečių kalbomis: kartais vertimuose nėra skatinamojo sakinio arba semantinės reikšmės neatitinka originalo reikšmės.
- 4.1. Vertimuose į vokiečių kalbą pastebėta semantinių netikslumų palinkėjimuose, įsakymuose, leidimuose, sutikimuose.
- 4.2. Straipsnyje pateiktuose pavyzdžiuose originalo ir vertimų į lietuvių kalbą skatinamųjų sakinių semantinės prasmės sutampa.
5. Nustatant semantinę reikšmę svarbu tinkamai perskaityti sakinius, svarbi intonacija.
6. Pastebėta sinkretizmo požymių ir originale, ir vertimuose į vokiečių kalbą (palinkėjimuose, meldimuose, prašymuose, patarimuose).

11. Daujotytė, V. (1994). *Lyrikos teorijos pradmenys*. Vilnius: Mokslas.
12. Вопросы художественного перевода; Сборник статей. (1989). Коптилов, В. и др. Москва.
13. Эткинд, Е. (1963). *Поэзия и перевод*. Москва-Ленинград: Советский писатель.
14. Helbig, G., Buscha, J. (2015). *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für Ausländer*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
15. Križanauskas, J. (1992). *Vokiečių-lietuvių kalbų žodynas = Deutsch-litauisches Wörterbuch*. Vilnius: Mokslas.
16. *Lietuvių-rusų žodynas = Литовско-русский словарь*. (1988). Vilnius: Mokslas.
17. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (1985). Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
18. *Die Grammatik: Unentbehrlich für richtiges Deutsch (Duden - Deutsche Sprache in 12 Bänden) Gebundene Ausgabe* (2016). : Duden Verlag.
19. Валгина, Н.С. (2013). *Современный русский язык: Синтаксис*. Москва: Высшая школа.
20. Розенталь, Д.Э., Голуб, И.Б., Теленкова, М.А. (2010). *Современный русский язык*. Москва: Айрис-пресс.

Literatūra

1. Achmatova, A. (1984). *Erškėtis žydi – Шиповник цветёт*. Vilnius: Mokslas.
2. Achmatova, A. (1988). *Poem ohne Held. Poeme und Gedichte russisch und deutsch*. Leipzig: Verlag Philipp Reclam jun.
3. Achmatova, A. (1994). *Im Spiegelland: Ausgewählte Gedichte*. München: R. Piper&Co. Verlag.
4. *Современный русский язык*. (1984). Под ред. Д. Э. Розенталя, Москва: Высшая школа.
5. Бабайцева, В. В., Максимов, М.Ю. (1996). *Русский язык. Синтаксис и пунктуация*. Москва: Просвещение.
6. *Современный русский язык*. (2002). Под ред. Д. Э. Розенталя, Москва: Логос.
7. Валгина, Н.С. и др. (2002). *Современный русский язык*. Москва: Логос.
8. Schendels, E. (1998). *Deutsche Grammatik: Morphologie, Syntax, Text*. Москва: Высшая школа.
9. Labutis, V. (1994). *Lietuvių kalbos sintaksė: 1d*. Vilnius: VU leidykla.
10. *Lietuvių kalbos gramatika: Sintaksė*. (1998). Vilnius: Mokslas.

INCENTIVE SENTENCES ACCORDING TO THE SEMANTIC MEANING IN A. AKHMATOVA'S LYRICS AND TRANSLATIONS INTO LITHUANIAN AND GERMAN LANGUAGES

Summary

The article aims to compare incentive sentences found in A. Akhmatova's lyrics and translations into Lithuanian and German. This article deals with the analysis of incentive sentences according to their semantic meaning: desire, command, entreaty, request, invitation (inducement), advice, permission and consent, rebuke, threats, curse, decision (ordinance). The analysis is based on the semantic distribution provided by V. V. Babaiceva, L. J. Maksimov, N. S. Valgina, D. E. Rozental, V. Labutis. The article presents options of translating poetry and the difficulties faced by translators. The provided examples demonstrate how is it possible to translate the poem accurately, without changing the semantic meaning, whereas many words in different languages do not match the meaning and the stylistic tone, the sound structure and other options of expressions: A. Akhmatova. The Rosehip Blooms–Шиповник цветёт. – V.: Mokslas, 1984. – 224 p.; A. Akhmatova. Poem ohne Held. Poeme und Gedichte russisch und deutsch. – Leipzig.: Verlag Philipp Reclam jun., 1988. – 304 S.; A. Akhmatova. Im Spiegelland: Ausgewählte Gedichte. – München.: R.Piper&Co. Verlag, 1994. – 2017 S.

Key words: promotional sentences, semantics, poetry, lyrics, translation

Informacija apie autorių

Leokadija Valčiukienė. Kauno kolegija, užsienio kalbų dėstytoja, lektorė. Moksliniai interesai: filologija, užsienio kalbų dėstyto metodika.

El pašto adresas: leokadija.valciukiene@go.kauko.lt.